

הקמת "האיחוד" ותגובת היישוב לנוכח התארגנותם המחודשת של יוצאי "ברית שלום"

במרוצת מלחמת העולם השנייה רווחה בקרב חוגים רחבים ביישוב ההנחה, שעם תום המלחמה עתידות מעצמות המערב לארגן את העולם מחדש, ובמסגרת השינויים שיחולו באזורנו עתידה התנועה הציונית לזכות בהישג מדיני בעל חשיבות מרחיקת לכת. ההנחה שרווחה בקרב ציבור רחב גרסה, שכפי שהמלחמה העולמית הראשונה הולידה את הצהרת בלפור, כך המלחמה הנוכחית ודאי תביא באמתחתה הצהרה מדינית חדשה, אשר תשלים את הצהרת בלפור ואף תעלה עליה בחשיבותה.

העובדה שהמחנה הערבי תמך במעצמות הציר בעוד היישוב התייצב לצד בריטניה, סיפק לה שירותים והתגייס לשורותיה באופן מאסיבי, חיזקה את ההנחה, שעם סיום הקרבות עתידה בריטניה לפצות את היישוב במהלך פרו-ציוני אשר יקדם את העצמאות המדינית עד סף ההגשמה.

קורות האסון שפקד את קהילות ישראל באירופה הוסיפו לדרישה הציונית מימד דרמטי שעמד מעל ומעבר לכל שיקול פוליטי צר. מעתה מקבלת התביעה למדינה יהודית משנה תוקף, לא רק בזכות עמידת היישוב לצד בריטניה, אלא בעיקר בזכות רכבות העקורים וקורבנות השואה, אשר הפכו את התביעה לעצמאות לצודקת יותר מתמיד. יתר על כן, מזה זמן רב נפוצה ביישוב ההכרה, שהמנדט הגיע למבוי סתום ומיצה את עצמו, ועל כן הגיעה שעתו להסתלק מהזירה, ולאפשר לעם היהודי לנהל את ענייניו בעצמו ולהקים את הבית הלאומי שהובטח בהצהרת בלפור.

מכאן, שאותה ציפייה דרוכה לשינויים מדיניים שיחולו בעולם ככלל ובאזורנו בפרט, דרבנה חוגים מכל הקשת הפוליטית לעסוק ביתר מרץ בסוגיות מדיניות, ולהעלות ביתר שאת תביעות לריבונות ועצמאות. בן-גוריון טבע את האסטרטגיה החדשה כאשר קבע, שהשעה בשלה להציג "תביעות גדולות" ולדרוש בגלוי עצמאות מדינית על כל שטחי ארץ-ישראל המערבית, כי "על פחות מזה לא ישימו לנו לב". על יסוד הנחות אלו התגבשה תוכנית המכונה "תוכנית בילטמור" מספטמבר 1942, שהכריזה לראשונה וללא כל הסוואה על הכוונה להקים מדינה יהודית לאלתר.

אותו הלך רוח שנפוץ בכל שדרות היישוב השפיע גם על החוגים הדר-לאומיים ודרבן אותם להתארגן מחדש ולפתוח בפעילות מחודשת, במטרה

לקדם תוכנית אלטרנטיבית לתוכנית בילטמור, ולא להפקיר את השטח לחוגים האקטיביסטיים בלבד, או לכל הפחות לשמש משקל-נגד לרוח הלאומנית שיצאה מבניין הסוכנות. ואכן, באווירה זו התכנסו ב-11 האוגוסט 1942 יותר מ-100 מוזמנים במועדון של התאחדות עולי גרמניה שבשכונת ממילא בירושלים, על פי יוזמה של י"ל מאגנס, מרטין בובר וחבורה של חברים לשעבר ב"ברית שלום", והניחו את היסודות לתנועה חדשה בשם "אגודת האיחוד", אשר חרטה על דגלה את הסיסמה הדו-לאומית וקראה לכונן מדינה משותפת ליהודים וערבים על יסוד שוויון מלא בין שני העמים, חלוקה פריטטית בשלטון, ואיחוד פדרטיבי עם ארצות ערב השכנות.¹

התנועה החדשה היתה אומנם קטנה במספרה, אבל בלטה באיכותה ובמשקל הסגולי של חבריה. ההרכב האנושי של הקבוצה התאפיין באוסף נדיר של אנשי רוח והוגי דעות מהשורה הראשונה, יחד עם דמויות בולטות מהעלייה השנייה, חלוצים ואנשי מעש, אשר חברו יחדיו ויצרו מסגרת רעיונית ואינטלקטואלית מרשימה ביותר. בין חבריה הבולטים נמנו, נוסף למאגנס ובובר, אנשים כמו עקיבא ארנסט סימון, שמואל הוגו ברגמן, חיים מ' קלווריסקי, הנרייטה סאלד, ר' בנימין, משה סמילנסקי, יצחק אפשטיין, נתן חופשי, רוברט וולטש, סלי הירש, הנס כוהן, נורמן בנטוויץ ואחרים. בשל סגולותיה ואיכותיה של הקבוצה היא משכה במהרה את תשומת הלב של הציבור הרחב והפכה לאתגר רעיוני לא מבוטל עבור הנהגת היישוב. ואכן, היישוב לא נשאר אדיש להופעת "האיחוד".

הקמת "האיחוד" עוררה תגובות חריפות במרבית שדרות היישוב. "סודו של האיחוד הרעיש את עולמנו הקטן", כתב א"ע סימון בבעיות היום מנובמבר 1942, בתגובה לסערת הרוחות שליוותה את הופעת "האיחוד". מיד עם היוודע דבר הקמת "האיחוד" החל מסע הכפשות שהתנהל מעל דפי העיתונות ומעל במת המוסדות הלאומיים. בהנהלת הסוכנות דיברו על "קוויזינלינגים", ועל "דקירת סכין בגבו של היישוב". שרתוק דיבר על "חבורה של אנטי-ציונים", ובן-גוריון – על "מומרים לאומיים". המחלקה המדינית הזהירה בפני "הנוק המדיני שקבוצה זו גורמת לסוכנות", ויוזמה מהלך לבלימת התארגנותם.

משך שלושה חודשים מרגע הקמת "האיחוד" לא ירד הנושא מהכותרות, ועסקו בו ברציפות בהנהלה, בוועד הפועל וגם בוועד הלאומי. התגובות המבוהלות עמדו בניגוד גמור לגודל הקבוצה או להשפעתה הפוליטית. נדמה כאילו הופעת "האיחוד" נגעה בעצב רגיש שעורר תגובה אמוציונלית מופרזת. על כן מעניין להתחקות אחר תגובת היישוב, כדי ללמוד על הנסיבות שבעטין הופכת תנועה רעיונית לאיום קיומי מעל ומעבר לכל פרופורציה.

1. על המהלכים להקמת "האיחוד" ראה ארכיון מאגנס, אשר נמצא בארכיון המרכזי לתולדות עם ישראל, בגבעת רם, p3-2541, p3-2543, p3-2539 (להלן: ארכיון מאגנס) 2. ישעיהו קלינוב אל שרתוק, 31.8.42, ארכיון ציוני מרכזי (להלן: אצ"מ), S25.2962.

תגובת העיתונות

למחרת האספה המכוננת של "האיחוד" יצאה העיתונות בדיווחים רעשניים על מהלך הכינוס, תוך ביקורת נוקבת ואף דברי גנאי והטלת דופי במארגנים ובמשתתפים באספה. העיתונות רובה דנה אותם ברותחין עוד בטרם ידעה אל נכון פרטים על אופי ההתארגנות. די היה לדעת מי הנפשות הפועלות והדמויות שעמדו בראש התנועה, כדי לקבוע נחרצות, שמדובר בהתארגנות המסכנת את היישוב, כחבורת תבוסתנים החותרים תחת המפעל הציוני.

העיתון הראשון שהתייחס להקמת "האיחוד", תוך מגמתיות מכוונת, היה *דבר*, אשר פרסם מאמר בשם "איחוד – המפעל החדש של ד"ר מאגנס", בו הסתפק לכאורה בהבאת אינפורמציה בלבד, אבל בין השורות הוא הוצג כתנועה אנטי־ציונית, המרחיקה לכת בנכונותה לויתורים, מוכנה להגביל את מספר העולים ארצה, וגם מוכנה למסור אדמות הקרן הקיימת לידים ערביות. מאמר מגמתי זה, אשר הופיע ללא חתימה, מתברר שנכתב על ידי ישעיהו קלינוב, מנהל לשכת העיתונות של הסוכנות, מתוך כוונה מכוונת להכפיש את "האיחוד" ולתת את הטון לשאר העיתונים, באשר לאופן שיש לטפל בתנועה החדשה. מעורבותו של קלינוב בעיצוב דעת הקהל השלילית כנגד "האיחוד" מתבררת ממכתב שכתב למשה שרתוק, ובו הוא מודיע לו על חלקו בכתיבת המאמר *דבר*, כולל הצגתם כהתארגנות אנטי־ציונית – "כדי שיהיה ברור כיצד יש לתפוס את 'האיחוד'". והוא מוסיף: "לא היה לי ספק שחומר זה יועתק תיכף על ידי עיתונים אחרים".²

אחרי שדבר ירה את הירייה הראשונה יצאו העיתונים המזוהים עם הימין בהתקפה חריפה ביותר. *הבוקר* הכתיר את הכתבה שלו בכותרת: "איחוד־ארגון חדש נגד המטרה הציונית", וקבע ש"אין אנשי 'האיחוד' הזה מבקשים דרכים להגשמת הציונות אלא הם מוותרים עליה מלכתחילה", וזאת מבלי להזדקק לפרטים על אודות הארגון, אלא בהסתמך על רשימת המשתתפים באותה קבוצה, אשר דעתם הפוליטית ידועה זה מזמן. זאת ועוד – אפילו הסעיף במצע המדיני של "האיחוד", המחייב את חברי התנועה לשקול את השקל הציוני, לא מהווה – אליבא ד*הבוקר* – ראיה להיותם ציונים כשרים: "השקל שימש הרבה מטרות בלתי כשרות וערכה המוסרי והפוליטי ירד פלאים – נכתב – אך הפגיעה הזו עולה על מה שחטאו נגד השקל אלה שהפכו אותו לסחורה שסוחרים בה בסיטונות ואלה שזייפו שקלים".

המשקיף הרוויזיוניסטי הסתער על "האיחוד" בשצף קצף. ב-26 באוגוסט הוא מכנה את הקמת התנועה "דקירת סכין בגב הציונות", וקורא ל"נאמני ציון לעמוד על המשמר" ולהדוף את הסכנה. אותו סגנון נמשך בימים הבאים, ובגליון כ"31 באוגוסט נכתב, ש"הקבוצה הזאת כופרת בעיקר הלאומי ונועצת מסמרים בגלגל עם ישראל". שבוע לאחר מכן הגדיל העיתון לעשות ופרסם מאמר קיצוני, עד לגבול ההסתה, תחת הכותרת "נטאטא את קני הכפירה", בו

2. ישעיהו קלינוב אל שרתוק, 31.8.42, ארכיון ציוני מרכזי (להלן, אצ"מ), S25.2962.

הלשון: "היוניון של מאגנס [...] הוא מגפה רצינית העלולה להתפשט חלילה אם לא נעקור אותה משורש בעודנה באבה". ובהמשך: "תנועה ציבורית רחבה חייבת עכשיו לקום אשר תטאטא את כל מגמיכי הדמות ומשפילי כבודנו". ואם המסר לא ברור דיו לקוראים, מחדד העיתון את דבריו ויוצא בקריאה מלאת פאתוס, אשר כאילו מתירה את דמם של אנשי "האיחוד": "נקום נא כולנו בשעה זו ונגרש את הטומאה בכל צורותיה ונתאחד למען הציונות הגואלת."³ דבר, אשר כאמור היה הראשון שפרסם את הפרשה, נהג באיפוק בחודשיים הראשונים, שעה שיתר העיתונות עשו את העבודה בשבילו, וכדצמבר, דווקא בשעה שנגרעו מעט הרוחות ועיתונים אחרים ירדו מהנושא, חזר דבר לחמם מחדש את האווירה. במאמר מערכת קשה ונוקב בשם "ד"ר מאגנס מגדיש את הסאה", הוא מאשים את "האיחוד" בכך, שאנשיו מתעלמים מצורכי העם היהודי ושופטים את עמם בנוקשות, בעוד שכלפי הערבים הם נוהגים בהבנה וסלחנות. "דמוקרטים ופרוגרסיבים המה ביחס לכל העולם – כותב המאמר – אולם בעולמנו אנו הם מחזירים את סדרי ימי הביניים". לאחר מכן מכוון העיתון את חיציו כלפי ד"ר מאגנס אישית, אשר מנצל את מעמדו הרם כדי לפגוע במפעל הציוני:

צאו וראו בכל עמי הדמוקרטיה האם תמצאו שרקטור האונברסיטאות שלהם ינהלו בעצם ימי המלחמה מדיניות חוץ עצמאית, ידונו עם גורמי חוץ בניגוד לממשלתם ובניגוד לקו המדיני שנקבע ע"י מוסדותיהם הנבחרים. האם תמצאו מורי עם שהפריעו את תנועת השחרור של עמם מלוכות בחירות לאומית מלאה.

והמסקנה שהעיתון מסיק היא, שיש לסלק משורות האוניברסיטה אותם מורים החותרים נגד האומה, ואת מאגנס יש לפטר מתפקידו כנגיד האוניברסיטה העברית.⁴

אל מקהלת המגנים את הופעת "האיחוד" הצטרף גם כתב העת *העולם*, ביטאונה הרשמי של ההסתדרות הציונית. העולם מפרסם באוגוסט 1942 מאמר בשם "ברית שלום בשם חדש", בו הוא מבקר את הקמת "האיחוד" בלשון רכה יותר, אך לא פחות מגמתית. המאמר נדפס עם פרישתם של חברי "האיחוד" מהליגה להתקרבות ושיתוף יהודי-ערבי, אשר שימשה כעין ארגון-גג לחוגים דו-לאומיים ביישוב כדי לטעון, כי "שרידי ברית שלום" נפרדו מה"ליגה" משום שזאת ציונית מדי לטעמם, בעוד שהארגון החדש מוכן להשלים עם מעמד של מיעוט לעולמים. יתר על כן, הוא אף "מעלה ספקות על עצם זכותו של עם ישראל לארץ ישראל". גם בגיליונות הבאים חוזרת אותה רוח דברים, וכינואר 1943 עולה נימוק חדש לפסילת "האיחוד". במאמר בשם "האנטי ציונים ביישוב" מאשימים את "האיחוד" (תוך כדי רמיזה על עברם המתבולל האופייני ליהודי גרמניה) בכוונות להביא את העם לידי התבוללות. רעיון הפדרציה עם ארצות ערב נועד לשרת אותה נטייה להתבוללות בין הגויים, כותב *העולם*, "לכן

3. הבוקר, 25.8.42.

4. מאמר חתום על ידי י.ג., דבר, 29.12.42.

חולמים על מין פדרציה מזרחית שבקרבה תבלע החברה היהודית הקטנה⁵. עמדות אלו, הגם שלא היו חדשות, היו חמורות, שכן מדובר בביטאון הרשמי של התנועה הציונית, והיה בהן משום הכעת עמדה מטעם הנהלת הסוכנות. זאת, למרות שהמאמר נכתב אחרי הבירור שהתקיים בין שרתוק וראשי "האיחוד", ממנו השתמע שאי ההכנות ביניהם יושבו, ונמצא ש"האיחוד" לא חורג מהקונסנסוס הציוני הרחב (ראה להלן).

העיתון היחיד ששמר על עמדה מאוזנת היה הארץ, אשר נחשב לעיתון בלתי תלוי, מקורב לציונים הכללים. הארץ הגיב בשיקול דעת ובחר לנתח את המשמעויות השונות שיש להקמת "האיחוד", ואת האפשרויות השונות העומדות לפניו. "אם כוונתה של האגודה לעורר את המחשבה המדינית ביישוב ובתנועה הציונית [...] אז תוכל להביא תועלת – כי לעתים קרובות נראה שמחשבתנו המדינית קפואה", קובע העיתון. מצד שני, אם תנהל מדיניות עצמאית ללא תיאום עם הסוכנות, עלולה היא לגרום נזק – "אם יעשו צעדים העלולים ליצור רושם – בפנים או בחוץ – של החלשת עמדותינו [...] יהיה הנזק עולה על כל כשרותם של הרעיונות הנעלים שבשמם רוצה לדבר האירגון החדש". כמו כן, הארץ חלק על אלו שתובעים לפטר את מאגנס מתפקידו הציבורי, ועמד על זכותו של מאגנס, בדומה לכל איש ציבור, להביע את דעותיו ולעסוק גם בפוליטיקה, ככל אדם אחר ביישוב.⁶

בגליונות הבאים המשיך העיתון בהתייחסותו העניינית, וגם כאשר מצא לנכון להעביר ביקורת על טשטוש מסוים בעמדות "האיחוד", עשה זאת לגופו של עניין. כך היה שעה ש"האיחוד" פרסם גילוי דעת שנועד להבהיר לציבור נקודות לא ברורות במצעו, והעיתון סבר שההבהרות שפורסמו אינן מספקות כל צורכן. הוא קבע, שעדיין "מרוכה הסתום על המפורש", וקרא לראשי "האיחוד" לגלות יותר בהירות בעניין העלייה, גם אם "אין אנו מטילים ספק בכנות הנימוקים המוסריים והדתיים הממריצים את אנשי "האיחוד"". זאת, כדי למנוע מגורמים חיצוניים לנצל את "האיחוד" לצרכים אינטרסנטיים שלא מן העניין.⁷

ברם, למעט עיתון הארץ היה יחסה של העיתונות, כאמור, שלילי ביותר. על כך כותב הרב וילהלם – מזכיר "האיחוד" – אל מערכת דבר, בתגובה על ידיעה קצרה בדבר המגעים בין "האיחוד" ל"חוגי הספרדים": "בידיעה קטנה זו, היו שבע שורות וחמש שגיאות", אשר מוכיחות בעליל ש"הידיעה הנ"ל אינה פורסמה אליבא דאמת, אלא בכוונה להזיק סתם".⁸ באותה הזדמנות ביטלו חברי "האיחוד" בהפגנות את מינוייהם על עיתון דבר, כאות מחאה על חלקו בהשמצות נגד התנועה, ועל "הסילופים, הזיופים וטשטוש דעות", כדברי ע"א סימון.⁹

5. העולם, 27.8.42.

6. הארץ, 7.9.42. מדור "מיום ליום" ללא חתימה.

7. הארץ, 7.10.42, מדור "מיום ליום" ללא חתימה.

8. מכתב למערכת דבר, 1.11.42, ארכיון מאגנס P3.2540.

9. ע"א סימון, מכתב למערכת דבר, 10.1.43, ארכיון מאגנס, P3.2543.

תגובת הנהלת הסוכנות

על המהלכים להקמת "האיחוד" נודע להנהלת הסוכנות בראשית אוגוסט, עוד בטרם התקיימה האספה הראשונה של "האיחוד", בעקבות ההזמנה לכינוס היסוד של התנועה, אשר התגלגלה בעקיפין לידי כמה מראשי הסוכנות. מיד החלה להתרקם חרושת השערות והערכות, אשר ניוונו בעיקר מהיכרות קודמת עם פועלו של מאגנס והלכי הרוח של יתר חבריו לתנועה. כמו כן, התגובה האוהדת של הבריטים מילאה את ראשי הסוכנות חרדה, שמא מתרקם מהלך מתוכנן מגבוה, שנועד לפגוע בכושר התימרון של הסוכנות. הניסיון הראשון להכפיש את התנועה החדשה בעיתונות העברית נפסל על ידי הצנזורה הבריטית, ואליהו ששון הסיק מכך, שישנה מגמה מגבוה "להשתיק את מתנגדיו של מאגנס"¹⁰. שרתוק אישר את ההבחנה הזאת והוסיף, שכבר הגיעו לידי ידיעות מוסמכות, שהנציב העליון מתכנן לפתוח במשא ומתן מדיני עם מאגנס וקבוצתו.¹¹ המתקפה החלה בישיבת הנהלה ב-8 באוגוסט, שעה שהרב פישמן, נציג המזרחי, העלה את הנושא על סדר היום של הנהלת הסוכנות, והתריע על הסכנות האורבות לציונות מהקמת "האיחוד". "צריך לעשות כל מאמץ להשתיק אותם", אמר, כי מדובר בקבוצה של בוגדים אשר חותרים תחת סמכותה של הסוכנות, ועלולים להביא להרס היישוב והציונות. לכן הוא מציע להדיח את מאגנס מהאוניברסיטה ולסלק מההסתדרות הציונית את המצטרפים ל"איחוד".¹²

בהמשך העלה את הנושא נציג הציונים הכללים, ד"ר שמורק, אשר החרף עוד יותר את תמונת המצב, וקבע בהחלטיות, שמאז ראשית דרכה של ההסתדרות הציונית היא לא נקלעה למצב כל כך מסוכן כמו זה שיצרו עכשיו מאגנס וקבוצתו. בעיניו מדובר בניסיון לפלג את הציונות, ומשמעות הדבר "תקיעת סכין בגבנו", ועל כן הוא תומך בדרישה לסלק מיד את "האיחוד" מהתנועה הציונית.¹³ הנציג השני של הציונים הכללים, ד"ר גרינבוים, דרש להרחיק את מאגנס "מכל משרה הנותנת לו פרסטיז'ה", אבל הסתייג מההצעה לסלק את כל תומכי "האיחוד" מהתנועה הציונית, והציע מטעמים טקטיים לא ליחס לקבוצה חשיבות יתרה, ולהתעלם מקיומה.¹⁴

מאופקים יותר, אבל גם החלטיים, היו אליעזר קפלן, יצחק בן-צבי ומשה שרתוק, שלושתם נציגי מפא"י. קפלן, איש "הפועל הצעיר" לשעבר ומתן בתפיסותיו, ניסה לאזן את התמונה, מבלי לגרוע מחומרתה. גם הוא סבור

10. אליהו ששון אל משה שרתוק, בצירוף עותק של המאמר המצונזר, אצ"מ S25.2962. ובאותו רוח מיזכר פנימי של ששון, 20.9.42, וגם "קלינוב של שרתוק, 14.9.42, אצ"מ S25.2962.
11. שרתוק בוועד הפועל המצומצם, 9.9.42, אצ"מ S25.314; פגישת סוכנות "איחוד" ב-23.9.42, אצ"מ S25.1081.
12. הרב פישמן, ישיבת הנהלת הסוכנות, 9.8.42, פרוטוקול 35.2 (מס' 56).
13. ד"ר שמורק, ישיבת הנהלת הסוכנות, 6.9.42, פרוטוקול 35.2, שם.
14. ד"ר גרינבוים, ישיבת הנהלת הסוכנות, 6.9.42, שם.

ש"האיחוד" מועל ברעיון הציוני, אולם לדידו המאבק נגדו צריך להתנהל בדרך של הסברה ושכנוע, מבלי לגלוש לפסים אישיים. יתר על כן, קפלן עומד על זכותה של כל תנועה או מפלגה לקבוע את עמדותיה בכל סוגיה שהיא, ושולל את סמכותה של ההנהלה הציונית להתערב במצע של תנועה זו או אחרת.¹⁵ גם בן-צבי ניסה להחזיר את התמונה לפרופורציות הנכונות. לדבריו, נכון שהמצע של "האיחוד" הוא מסוכן, אבל לפי שעה הם עוד לא עברו כל עבירה, ולא היה שום מעשה של הפרת משמעת שיחייב נקיטת סנקציות כנגדם.¹⁶

שרתוק, ראש המחלקה המדינית, נקט כדרכו גישה פרגמטית ועניינית. לדבריו, אכן "האיחוד" גורם נזק לציונות והמצע שלה הוא בעיניו "תעודה אנטי-ציונית". ברם, הוא מציע לא להפריז בתגובות, "כי בזה יראו הפגנת חולשתנו". להבנתו, הנוק העיקרי נגרם כתוצאה מכך, שהאנגלים והערבים עלולים לפתח מחשבות שווא על סיכויים לזכות ברווח פוליטי מהתקשרות עם הקבוצה הזאת. הוא אף יודע לספר, שהאנגלים כבר בונים עליהם תוכניות לעתיד. "האיחוד הוא בשבילים מטעמים", אמר וציין, שהנציב העליון שיכח בפומבי את היוזמה של מאגנס ואת אנשי "האיחוד" על שהם מוכנים להתפשר עם הערבים על בסיס המדיניות הבריטית. הוא הוסיף, שהופעת "האיחוד" גורמת נזק מדיני, בגלל שהסוכנות מוצגת עתה כארגון קיצוני, דבר שפוגע באמינותה בעיני העולם.¹⁷ מול סוללה כבדה כל כך של שוללים ופוסלים עמד לבדו דוד סנטור, נציג ה"לא-ציונים" האמריקאים ואיש "האיחוד" בעצמו, אך כמוכן שלא היה בכוחו להטות את הקו. הוא יצא חוצץ נגד אלו שדרשו לסלק את "האיחוד" מהתנועה הציונית, והצביע על הייחוס הציוני של כל אחד מחבריה, דבר שמוכיח בעליל, שהקבוצה נשענת על בסיס ציוני איתן. בהמשך התריע כנגד כל ניסיון לסתום פיות ולנהל את התנועה הציונית לפי דפוסים טוטאליטריים – "דיקטטורה אינה הולמת אותנו", אמר. כמו כן הפריך את הטענה, ש"האיחוד" מתיימר לנהל משא ומתן מדיני באופן עצמאי, והסביר ש"האיחוד" עוסק בהסברה ובהפצת השקפת עולמו, כפי שמקובל בכל משטר דמוקרטי, ודבר זה שונה מלנהל משא ומתן פוליטי, אשר "האיחוד" מכיר כתחום בלעדי של הסוכנות, ואין בכונתו להפר זאת.¹⁸

לקראת סיום הדין חוברה הצעת החלטה המביעה הסתייגות מהמצע של "האיחוד"; קובעת שכל מי שמתכחש לעלייה המונית, כאילו ויתר על הציונות עצמה; ומזכירה שחל איסור על כל חבר בתנועה הציונית לנהל משא ומתן מדיני עם מוסדות ממשלתיים או גופים ערביים, וכל הפרה של הכללים הללו הם בבחינת "הפרת המשמעת הציונית, על כל תוצאותיה החוקיות". באופן זה נשלח רמז למה שצפוי ל"איחוד" אם ינהל מדיניות משלו. סביב נוסח הסיכום

15. אליעזר קפלן, ישיבת הנהלת הסוכנות, 15.9.42, פרוטוקול 36.1 (מס' 1).

16. יצחק בן-צבי, ישיבת הנהלת הסוכנות, 6.9.42, פרוטוקול 35.2 (מס' 56).

17. מ' שרתוק, שם.

18. דוד ורנר סנטור, ישיבת הנהלת הסוכנות, 6.9.42, פרוטוקול 35.2 (מס' 55); ישיבה מ-

15.9.42, פרוטוקול 36.1 (מס' 1).

התנהל דין ודברים בין חברי ההנהלה הציונית, ושמורק ופישמן דרשו לא להסתפק במשפטים כלליים ומעורפלים, כהגדרתם, אלא לקבוע במפורש ש"האיחוד" הוא ארגון אנטי-ציוני. אולם על דעת הרוב הוחלט לזמן נציגות של "האיחוד" לכירור מקיף של מטרות התנועה, ולדחות את ההחלטה עד לאחר הפגישה עצמה.¹⁹

הדיון בוועד הפועל הציוני

דיון הרבה יותר מעמיק ויסודי התקיים בישיבות הוועד הפועל המצומצם. כאן ישבו גם נציגי האופוזיציה: השומר הצעיר, עולי גרמניה, פועלי ציון שמאל ושלמה קפלנסקי, שהיה מוסד בפני עצמו, נוסף לסנטור, שישב גם בהנהלה, ואלו לקחו על עצמם לשמש כפה וכסניגוריה ל"האיחוד". לכן הדיון כאן היה הרבה יותר מעניין, לוהט וממזה, גם אם באופן כללי הרעיונות המרכזיים חזרו על מה שכבר נאמר בהנהלה.

שרתוק פתח את הדיון בסקירה מדינית על האירועים האחרונים, עד שהגיע לעניין "האיחוד". בהרצאה מקיפה ניתח את ההשלכות הפוליטיות הנובעות מפועלו של מאגנס, תוך מגמה להוריד מחשיבות הקבוצה, אך מבלי לזלזל בחומרת העניין. "הייתי נוהר מלהרעיש על זה עולמות ולהציג את הדבר הזה כסכנה רצינית, אבל אני רוצה בכל זאת לקבוע את מידת הסכנה שישנה – וישנה מידת סכנה.²⁰ ראשית כל, הוא מבקש לא להפריז בערכו של "האיחוד", מחשש שהתעסקות יתר תשיג תוצאות הפוכות מהמקווה, והקבוצה תהפך לנחשול חרש, בו בזמן שמדובר בקבוצה קטנה שאינה מיצגת את העם, ספק דבר של ממש, ספק יצירה קיקיונית, ספק חוג ציבורי קטן".

אולם מיד אחרי שגימד אותם עד זעיר-אנפין, סקר שרתוק את ההשלכות הפוליטיות שבהקמת "האיחוד", ואמר דברים והיפוכם, כאשר הוא מכריז, שתוכניתם הפוליטית טומנת סכנות חמורות לציונות. לדבריו, העדר כל התייחסות במצעם לסוגיית העלייה מעיד על כך, שמדובר בהתארגנות אנטי-ציונית. מבחינתו, שלילת העלייה כמוה כשלילת הציונות, "ומי שאינו אומר ברור שהוא דורש עלייה, אז אני נוטל לעצמי את הרשות להגדיר [...] הוא איננו ציוני". מהנרסח המעורפל של המצע הוא מסיק, שיש כאן כוונה תחילה, שנועדה להשתמע לכל מיני כיוונים. אולם היהודים הנרדפים באירופה לא מבינים בכירור אם "האיחוד" מסכים או מתנגד לעלייתם, ותלמידיו של בובר בגרמניה – הוסיף בעקיצה – לא יודעים אם מורה הדור, שכבר הציל את עצמו, מכיר בזכותם ללכת בדרכו ולהציל את נפשם. באותה חומרה הוא מגנה את העדר התייחסות במצע כלפי "הספר הלבן". בנושאים שכאלה אי אפשר להיות נייטרליים. "ישנם מצבים שאי אמירת לאו, פירושה הן", וכאשר לא שוללים

19. "נוסח גינוי", ישיבת הנהלת הסוכנות, 15.9.42, פרוטוקול 36.1 (מס' 1).

20. משה שרתוק, ישיבת הוועד הפועל המצומצם, 9.9.42, מושב כג, אצ"מ S25.314.

חד-משמעית את "הספר הלבן", אזי כאילו מסכימים איתו. המצע של "האיחוד" מתעלם מקיומו של "הספר הלבן", והבריטים, "שיודעים לקרוא מסמכים בין השיטין", יבינו היטב מה פירושו של דבר, יעשו שימוש פוליטי בקבוצה זו, ויציגו אותה כגילוי ראשון של השלמה עם המדיניות הבריטית וכשבירת החזית נגד "הספר הלבן".²¹

בחומרה רבה ביותר התייחס שרתוק למה שנראה בעיניו כניסיון לנהל מדיניות עצמאית ולטפל בנושאים שהם בתחום סמכותה הבלעדית של הסוכנות, ובוהא ראה את הנזק הקשה ביותר. אין הוא מתרעם על שד"ר מאגנס נפגש עם כל מאן דבעי ושוחח על כל מה שעולה על דעתו, אמר, אולם זה לא מקנה לו רשות לנהל משא ומתן פוליטי. והוא פסק בהחלטיות: "החוג הזה – אחת משתי אלה: אם הוא שייך לתנועה הציונית – יש נציגות ציונית שמנהלת משא ומתן, הוא יכול לבוא ולהעיר לה אבל לא יכול להישאר בתנועה ולנהל מו"מ עם גורמי חוץ".²²

אחרי שרתוק השמיע דברים כדורבנות, אין תימה שנברו הקולות אשר דרשו לסלק את מאגנס מהאוניברסיטה ולהרחיק את חברי "האיחוד" משורות ההסתדרות הציונית. פרבשטיין, איש "המזרחי", וסופרסקי מהציונים הכלליים, מסרו הודעה בכתב, בה כינו את הקמת "האיחוד": "דקירת סכין בגבו של היישוב [...] ובגידה בתנועה הציונית כולה", ותבעו לקרוא להם "לחזור בתשובה" או להוציאם משורות ההסתדרות הציונית.²³ ד' סירקיס הצטרף לדורשים את סילוקם, ודרש לנהוג בהם כפי שנהגו בעבר כלפי הרוויזיוניסטים "על הרבה פחות מזה". לדידו, מדובר "בחוג של מתבוללים ולו היה לסוכנות קו מדיני ברור היה עליה לסתום את פי כל המזיקים".²⁴

גם הרב פישמן התבטא בתקיפות וקרא "לשים קץ להפקרות הציונית", ותקף אישית את מאגנס וסמילנסקי, אותם כינה "אנשים קנטרנים, אשר לא פעם שינו עורם". גם יתר חברי "האיחוד" לא יצאו נקיים: "אלו אנשים לא כל כך גדולים", אמר, וגם: "יש לי רשימות שלמות עליהם" – והשאיר משפט שתום זה בחלל האוויר, מבלי לפרש למה הוא רומז.²⁵

ב"צ מוסינזון, נציג הציונים הכלליים א', דרש קודם כל להסיר מהדיון את הצד האישי ולסגת מהתביעה לפטר את מאגנס מהאוניברסיטה, משום שהדבר לא ניתן וגם לא רצוי, שהרי צעד זה רק יחזק אותו. מאידך גיסא הוא התייחס למצע המדיני של "האיחוד" בחומרה רבה, וקטל אותו חד-משמעית. לדבריו, בפרוגרמה של "האיחוד" אין [חסר פה קטע] שום דבר ברור למען הציונות, והיא מתעלמת מהצרכים הבסיסיים של העם. "יש פה פרוגרמה ברורה בשביל

21. שם, יש לציין, שאכן בספטמבר שיבח הנציב העליון בפני שרתוק את היחמה של מאגנס וחבריו המוכנים להתפשר עם הערבים. ראה מכתב שרתוק אל חיים וייצמן, 15.9.42, ארכיון וייצמן, תיק 177 ה.

22. שרתוק, שם.

23. פרבשטיין וסופרסקי, אצ"מ S25.314 (נספח ליישיבה).

24. ד' סירקיס, ישיבת הוועה"פ המצומצם. 9.9.42, מושב כ"ג, S25.314.

25. הרב פישמן, שם.

הערכים בשבילנו – לא כלום”, אמר, והוסיף: “רצו לומר עלייה ופחדו מפני הערכים או הצל שלהם ולא אמרו כלום”. יתרה מזו, המצע של “האיחוד” הוא לידו מירשם להתאבדות לאומית, אשר לא ניתן להשלים עמו, וחובה להתנגד לו במרץ “בכל הכח של האורגניזים שרוצה לחיות ולא למות”.²⁶

יצחק בן-צבי נקט עמדה מתונה, ואמר דבר מעניין בפני עצמו. לדבריו, הוא לא פוסל את הרעיון הדר-לאומי גופא, אלא הוא חושב אותו לבלתי מעשי, ואילו היה מופיע גורם ערבי מוסמך המוכן להתפשר עם הציונות על בסיס דר-לאומי, הוא היה שוקל זאת בחיוב. בכל מקרה, בתנאים הנוכחיים הוא פוסל את “האיחוד”, משום שהוא מהווה, לראשונה, “קונסטלציה אנטי-ציונית” שמסכנת את כל הישגיה של התנועה הציונית. כהצעה אופרטיבית הציע לזמן את מאגנס לכירור, כפי שהיה בעבר בעת פרשת פילבי, ולתת לו הזדמנות להסביר את מניעיו.²⁷

את הסניגוריה ל“איחוד” הציגו יערי, דוד סנטור וסלי הירש – שני האחרונים חברים בעצמם ב“איחוד”. יערי, איש השומר הצעיר, שימש מליץ יושר ל“איחוד”, למרות שלדבריו הוא לא מזדהה עם חלק מדעותיו של מאגנס, ואפילו לא רואה הצדקה בהקמתה של קבוצה חדשה, כל זמן שקיימת “הליגה להתקרבות”, אך בכל זאת הוא תומך בזכותה להשמיע את דעתה ולהיאבק על הפצת רעיונותיה. כדברים נוקבים הגן יערי על היסוד הציוני שבהשקפתם. הוא הסביר, שהחברות בתנועה הציונית מחייבת נאמנות לתוכנית באזל, השואפת להקים בית לאומי בארץ-ישראל, ולא מדברת על הקמת מדינה. תחת הגדרה זאת יש מקום לזרמים שונים, למן הדוגלים בארץ-ישראל השלמה ועד חסידי חלוקת הארץ, כולל תומכי הדר-לאומיות. ועל כן, “כל זמן שלא החליפו את התוכנית הבאזלית בחיוב המדינה היהודית, וכל זמן שלא הוחלט כי כל מי שאיננו מודה ברעיון המדינה היהודית מוצא מתוך ההסתדרות הציונית, יש מקום במסגרתה גם לכם, גם לנו ואף לד”ר מאגנס לגב’ סולד ולסלי הירש”.²⁸

יערי הזהיר את כל המזלזלים, ובעיקר שרתוק, שתיארם כחוג קטן ולא חשוב, שלא לפזר חול בעיני הציבור – נכון שהם קבוצה קטנה, אבל כוחם אינו טמון במספרם, אלא בכוח המוסרי שהם מייצגים, שכן מאנשים כמו גב’ סאלד, מרטין בובר, משה סמילנסקי, ר’ בנימין ועוד אי אפשר להתעלם, “יש להם כח מוסרי גדול ביהדות”, ומאחוריהם מתייצבים חוגים רחבים כמו ציוני אמריקה, עולי גרמניה וצ’כיה ועוד. יתר על כן, הוסיף יערי, הקמת “האיחוד” היא לא תופעה חריגה, אלא מצביעה על מגמות חשובות שמתרחשות בתוך התנועה הציונית: “מתרכזת אידאולוגיה של השתלטות, מול חזית שניה של אי השתלטות”, וזאת כחלק ממאבק מתמיד בין הציונות המתקדמת לבין רוח הרוויזיוניזם, אשר,

26. בצ. מוסינזון, שם.

27. י’ בן-צבי, שם.

28. מאיר יערי, שם.

לדבריו, הולך ומשתלט על ההסתדרות הציונית.²⁹

סנטור המשיך את קו ההגנה, תוך ניסיון להסביר את המגמות והמטרות של "האיחוד". על שרתוק התרעם, משום שעשה שימוש סלקטיבי במסמכים שהגיעו לידי, והסתיר מכתב שמאגנס שלח לעיתונות הערבית, בו הוא מצהיר במפורש, ש"האיחוד" הוא תנועה ציונית לכל דבר, ומבקש לתקן את הרושם ההפוך שנוצר ברחוב הערבי. כמו כן, סותר שרתוק את דבריו עצמו, כיון שמצד אחד הוא מודע לכך שחברי "האיחוד" חתומים על מצע "הליגה להתקרבות", שבו הוא מכיר כארגון ציוני לכל דבר, וברזומנית הוא אומר ש"האיחוד" הוא ארגון אנטי-ציוני. שרתוק היה צריך לחשוב קצת יותר לעומק ולגשר על פני סתירות אילו. יתר על כן, לפני שמאשימים קבוצה כאנטי-ציונית, חובה לברר מי האנשים שמשתייכים לה, ודי לו לסנטור לציין, שקבוצה שעם שורותיה נמנים אישים כמו הנרייאטה סאלד, שהיתה חברה בהנהלה הציונית, ומשה סמילנסקי, מחלוצי העלייה השנייה – קבוצה כזו עומדת על בסיס ציוני מוצק.

כחיזוק לדבריו הביא סנטור את הנוסח של דברי וייצמן בקונגרס הציוני הי"ז, ואת הדו"ח שהסוכנות הגישה לוועדת פיל ב-1936, בו דובר על השאיפה להקים בית משותף ליהודים וערבים, ועל כך שאין הסוכנות חותרת להקמת מדינה יהודית על חשבון התושבים הערבים. לכן, אין זכות לאף אחד לגנות את אלו שאומרים היום מה שהנהלה הציונית אמרה לפני ששנים, שעה שרעות אלו היו נחלת הכלל.³⁰

מכאן הציג סנטור על רגל אחת את האמונה העומדת ביסוד השקפת "האיחוד". השאלה המרכזית היא, האם אנחנו רוצים והאם אנחנו חושבים שנוכל להשיג מדינה יהודית. באשר לרוצים, אזי הוא כמו אחרים היה רוצה בזה, אולם הוא משוכנע שהדבר בלתי רצוי, "כי זה יביא למלחמה אורחית ולאברון העמדות שלנו". הנסיבות הקיימות, מוכיחות שאין מקום בעולם לכל מיני מדינות ננסיות. מלחמת העולם מוכיחה, שהשאיפה לריבונות של כל מדינה קטנה יכולה לגרור את העולם לחורבן, ובמציאות הארצישראלית, הקמת מדינה יהודית תביא בהכרח למלחמה בין היהודים לערבים – וזה הדבר ש"האיחוד" מבקש למנוע.

נשאו דברים גם שלמה קפלנסקי, אשר תמך במאגנס והעיד מתוך היכרות עמוקה עם אנשי "האיחוד", שאין הם דוגלים בהפיכת היישוב למיעוט תמידי, אלא מוכנים להגביל את מספר התושבים היהודים בארץ רק לתקופה מוגבלת וכפיתרון ארעי בלבד.³¹ גם זורבל מפועלי ציון שמאל הביע את דעתו, שלא המצע של "האיחוד" ערער את שיווי המשקל של הסוכנות, אלא החשש שעמדות אלו ימצאו הד בין הארגונים היהודיים של ארצות-הברית.³² לבסוף הדיון התארך ולא מוצה עד תומו, אך כסיכום ביניים, הוחלט לאמץ את החלטת

29. ש.ס.

30. דוד סנטור, ש.ס.

31. משה קפלנסקי, ש.ס.

32. זורבל, ש.ס.

ההנהלה הציונית, להזמין את נציגי "האיחוד" לשיחת הבהרה, ולדחות את ההחלטות עד לאחר מכן.

בירור בין משלחת "האיחוד" והוועד הפועל

ואכן, בעקבות החלטת הוועד הפועל המצומצם התקיימה ב-23 בספטמבר פגישת הבהרה בין משלחת של אנשי "האיחוד" וחברים מהוועד הפועל ומהנהלת הסוכנות, במטרה ללבן סוגיות שנויות במחלוקת ולהעמיד דברים על דיוקם, "מבלי לגלוש לויכוח פוליטי", כפי שהגדיר זאת שרתוק בדברי הפתיחה.³³

בפורום זה נחקר "האיחוד" באשר לעמדותיו בנושאים שעל סדר היום, ובעיקר באשר לסוגיית העלייה, ובדבר נכונותו לקבל את מרות ההנהלה הציונית ואת סמכותה הבלעדית לנהל משא ומתן פוליטי. מאגנס פתח ב"הצהרה חד-משמעית" הקובעת, ש"האיחוד" דוגל "בעלייה בלתי פוסקת, עלייה מתמדת, עלייה שהיא אינה תלויה [...] ברצונו של מישהו". ואולם מיד לאחר מכן הוסיף הסתייגות לדבריו: יש מכשולים בדרך, שמחייבים לשמור אל פרופיל נמוך, ועל כן יש להימנע מהכרזות פומביות על עלייה המונית, כיון שהן מזיקות לציונות ומתפרשות כ"הכרזת מלחמה עם העולם השכן".

יוצא מתוך דבריו, שהמחלוקת בין "האיחוד" לסוכנות איננה עקרונית במהותה, אלא טקטית בלבד. "אין מישהו באיחוד שרוצה שהישוב ישאר מיעוט תמידית", אמר, אלא שלשם כך יש לשאוף ליצירת תנאים פוליטיים וכלכליים שיאפשרו להגדיל את העלייה בלי לעורר מתיחות מיותרת. ומתוך דאגה לעלייה נגזרת תוכנית הפרדציה עם מדינות ערב השכנות, ורעיון החלוקה הפריטטית של השלטון על הארץ, וגם הנכונות להסתפק בשלב הנוכחי בשוויון מספרי בין יהודים וערבים. לדברי מאגנס, היתרון המובהק של תוכניתם הוא בכך, שהוא מסוגל לשמש בסיס למשא ומתן עם הערבים, וסיכויי להתקבל על ידי הערבים טובים יותר מסיכויי תוכנית בילטמור. יתרה מזאת, תוכנית השוויון המספרי פותחת פתח לעלייתם של 600 אלף יהודים, מספר שהיה מכפיל את היישוב בנושמה אחת, והוא גבוה בהרבה מכל מה שניתן להשיג באותה שעה. אחריו נשא דברים משה סמילנסקי הישיש, אשר שם על כף המאזניים את כל 40 שנות העשייה החלוצית שהוא סימל, והעניק ל"איחוד" בעצם נוכחותו לגיטימציה ציונית מלאה. "אני חושב שללא עלייה גדולה וגאולת קרקע רבה אין ציונות, הוא אמר, יחד עם זאת יש לי הכרה ברורה [...] שנגד רצון הערבים שני הדברים האלה לא יעשו". לפי ניתוחו, הציונות ניצבת בפני צומת דרכים, שבה עליה לבחור בין שני אלטרנטיבות: "בחרב [...] או על ידי הסכם", ונהיר לו שלהסכם יש מחיר, והוא מוכן למען הגשמת הרעיון הציוני לוותר על הריבונות הבלעדית על הארץ ולהסתפק במדינה דו-לאומית. גם ככה, אמר,

33. פרוטוקול הפגישה סוכנות-איחוד, אצ"מ, S25.1846 וגם S25.1081.

מדינות קטנות הן מתכון לסכסוכים בינלאומיים, "אני כשלעצמי אוכל לוותר על מדינה בלב קל – תמיד חשבתי מדינות קטנות לאסון בשביל עצמן ולאסון בשביל כל העולם כולו, ואותו דין למדינה הקטנה שלנו."³⁴

בסיום הצגת העמדות העקרוניות הבהיר מאגנס, שאין "האיחוד" מתכוון לנהל כל משא ומתן פוליטי עם אף אחד, ומכיר בסמכותה הבלעדית של הסוכנות לנהל את הפוליטיקה הציונית, אולם "האיחוד" עומד על זכותו לקיים דרישה עם חוגים ערביים מתונים ולהפיץ את השקפתו בקרב היישוב.

שרתוק סיכם את הדיון וציין, שהגם שרוח הדברים אינו מקובל אליו, הרי שהשתכנע שעמדת "האיחוד" עומדת בגבולות הקונסנסוס הציוני, ואין בהתארגנותם משום חתירה תחת סמכות הסוכנות, ועל כן אין עילה לנקוט צעדים כנגדם. מרוח הדברים אפשר היה לצפות, שאחרי הברור יירגעו הרוחות, אבל בפועל המתח נשאר כשהיה.

הדיון לאתר הברור

דיון מסכם התקיים בהנהלה הציונית ובוועד הפועל מיד לאחר פגישת הברור שהתקיימה בין נציגי "האיחוד" ונציגות ההנהלה הציונית.³⁴ ביום 24 בספטמבר התקיימו שתי ישיבות מן המניין, של הנהלת הסוכנות בבוקר ושל הוועד הפועל אחר-הצהריים, ובהן דיווח שרתוק על תוצאות הברור עם משלחת "האיחוד".³⁵

בבואו לסכם את עיקרי הדברים וההסברים ש"האיחוד" השמיע, אמר שרתוק, שלהערכתו התשובות שהסוכנות קיבלה מניחות את הדעת, ושאינן בעמדותיהם חריגות קיצוניות המחייבות נקיטת אמצעים. ראשי "האיחוד" הודיעו, שהם מקבלים על עצמם את המרות הציונית ואין בדעתם לנהל משא ומתן מדיני עצמאי. לכן לדידו אין מקום לדאגה מיוחדת, אף שידוע לו, שהממשל הבריטי וחוגים ערביים מסוימים עומדים לעשות שימוש פוליטי מהופעת "האיחוד", ו"בעיית הרושם הפוליטי שעשתה הופעת קבוצה זו בעיניה עומדת".

הדיווח בוועד הפועל בלט בהגינותו, ושרתוק העביר לעמיתיו את דברי "האיחוד" כמעט בלשונם, בלי תוספות שיפוטיות או הערות מגמתיות. כאשר סופרסקי, שנכח גם הוא בברור, העיר בהערת ביניים, שאנשי "האיחוד" אמרו שהם מוכנים להתפשר על מיעוט לאומי, תיקן אותו שרתוק בהחלטות ואמר, שהוא לא שמע דבר שכזה. לבסוף הביע את דעתו האישית, שהברור היה מועיל, "ואם יבוא פרסום בשאלת העלייה יש עוד ברכה בברור זה". הדיווח עבר ללא הדים נוספים, והתקבלה המלצתו של שרתוק, לדחות את הדיון עד לאחר פרסום ההבהרות ש"האיחוד" הבטיח לפרסם, ורק אחר כך להגיב באופן רשמי.

34. פרוטוקול הנהלת הסוכנות, כרך 36.1 (עמ' 8720) וישיבת הוועד"פ המצומצם אצ"מ S25.1846.

35. ישיבת הוועד"פ המצומצם, 15.10.42. מושב כ"ה, אצ"מ S25.293.

לעומת הנינוחות של הדיווח בוועד הפועל, התעורר בישיבת הנהלת הסוכנות, באותו יום, דיון ער סביב דיווחו של שרתוק. גם כאן הדיווח היה הוגן וצמוד ברובו לדברים כפי שנאמרו במקום, עד שנסטור מצא לנכון להודות לו על ישרו. אלא שכאן הוא הוסיף ושרכב פרשנות משלו לדבריהם של אנשי "האיחוד": התשובות, לטעמו, מספקות, אולם, יש לו רושם שלא כל הדוברים אמרו את כל מה שבלבם, ובמיוחד לא מאגנס. חושיו המחודרים אמרו לו, שד"ר מאגנס "לא הגיד הכל את אשר הוא חושב", וייתכן שמאגנס מוכן לוותרים מרחיקי לכת.

גרינבוים, אשר השתתף בעצמו בבירור, אמר, שלדעתו המניע של אותם אנשים הוא הפחד התמידי בו הם שרויים. הם אינם מאמינים בכוחו של העם היהודי, ופועלים מתוך "פסימיזם, פחד ותמימות ילדותית". מאידך גיסא, הקבוצה בטלה בשישים, ולא שווה את כל ההתעסקות סביבה – "ערך הקבוצה הוא אפס ואין כל צורך לטפל בהם".

כל הדוברים הבאים דחו את הגישה המזלזלת הזו, ונטו לייחס לתופעה השלכות מדאיות. שמורק הודאג במיוחד מהתמיכה שאלו מקבלים מהממשלה ומהעיתונות האמריקאית, והביע את דאגתו מחוסר תגובה מצד הסוכנות. פישמן דרש לנקוט בפעולה החלטית ולהפגין מנהיגות, לפני שהעניין כולו יגדל לממדים חמורים.

קפלן ורופין, גם אם לא הגנו ישירות על "האיחוד", עמדו על זכותו להשמיע את קולו. קפלן הרחיב את היריעה, והצביע על מה שלדעתו היה ההיבט המרכזי בכל הפרשה. לדידו, הדבר החמור ביותר הוא לא עצם הופעת "האיחוד", אלא הניסיון לסתום פיות, והיומרה לקבוע מה זאת ציונות ומי ראוי להיקרא ציוני: "אל נא נשכח שאין אנו מפלגה, אלא תנועה שיש בה דעות שונות". עם זאת הציע לא לנפח את הפרשה, כדי לא ליצור רושם שמדובר בתופעה גדולה. רופין, אשר היה מקורב לאנשי "האיחוד" על אף שלא דגל בדעתם, הגן על ציונותם של אותם אנשים. הוא הסכים, שאלו אנשים אופטימיים מדי באשר לאפשרות להגיע להסדר עם הערבים, ובוזה טמונה טעותם, אולם אין זו סיבה לפקפק בציונותם ולצייר אותם כבוגדים.

הדיון כולו נע בקשת שבין שוללים חריפים לשוללים מתונים. פרט לסנטור, אף לא אחד תמך או ראה את העניין בחיוב. למרות זאת התקשו חברי הנהלה לנסח החלטת סיכום מוסכמת על דעת כולם. כמוצא של כבוד הציע גרינבוים לדחות את ההחלטה עד לאחר פרסום ההבהרות ש"האיחוד" הבטיח לפרסם. עד אז בן-גוריון יתזר לארץ, ואפשר יהיה לחדש את הדיון בנוכחותו.

תגובת בן-גוריון

כאוקטובר חזר בן-גוריון ארצה, אחרי שהות של יותר משנה בארצות-הברית, ובאמתחתו הישג פוליטי ממדרגה ראשונה. אחרי מאמצים כבירים ומאבק רווי מתחים הוא הצליח ללכד את מרבית יהדות אמריקה סביב תוכנית בילטמור,

המכריזה בגלוי על הכוונה להקים מדינה יהודית עצמאית בכל חלקי ארץ-ישראל המערבית. תוכנית שאפתנית זו – המכוונת לזמן שלאחר מלחמת העולם, שעה שהמעצמות המנצחות ישבו וידונו על חלוקת העולם מחדש – פתחה שלב חדש במאבק הציוני. מכאן ואילך מאמצת התנועה הציונית מטרה ברורה ומוגדרת, כמשקל נגד למדיניות "הספר הלבן", שצלו המאיים עדיין ריחף מעל היישוב. חשיבותה של הכרזת בילטמור בכך, שבפעם הראשונה בהיסטוריה הציונית הוצהר בגלוי ובאופן רשמי על הכוונה להגיע לעצמאות מדינית. עד אז נמנעה ההנהגה מלהכריז על כך בגלוי, מטעמים טכסיסיים. הפעם הוסרו המגבלות ונפתח דף חדש במאבק הציוני.

עם חזרתו ארצה, התעדכן בן-גוריון באשר להתרחשויות של העת האחרונה, ובין השאר למד לראשונה על הקמת "האיחוד". הקמת התנועה תפסה אותו בדרך מאמריקה לארץ, אך עוד בארצות-הברית נתקל בתעמולה שמאגנס, סאלד ואחרים ניהלו למען הרעיון הדו-לאומי. מחוזק מגודל הצלחתו בארצות-הברית, פתח בן-גוריון במאבק תקיף נגד המתנגדים לתוכנית בילטמור, ובעיקר נגד השומר הצעיר ונגד מאגנס. אופן הטיפול ב"איחוד" נראה לו עדין מדי, ואת הפגישה שהתקיימה בין הסוכנות ל"איחוד" הוא הגדיר כ"אומללה". היחס שהפגין כלפי "האיחוד" היה מורכב מתערובת של זלזול ביכולתם להשפיע על האירועים ושל דאגה עמוקה מהנזק שהם עלולים לגרום לציונות.

סתירות אלו בלטו לעין מתוך הדו"ח שהגיש על פועלו בקרב יהדות ארצות-הברית. מצד אחד הוא דיווח לוועד הפועל, ש"הדסה" בארצות-הברית דחתה בתוקף את עמדתם של מאגנס וסאלד, וש"בכל ארצות-הברית לא היה אף אחד גם בין אלה הקרובים יותר לתפיסת הגב' סולד [...] לא היה אף אחד שיגן על הצעה אחרת [פרט להצעת בילטמור שבן-גוריון הציע]". מצד שני, בדיווח להנהלה, הוא אמר דברים בשינוי-מה: "רק פלג קטן הולך עם מאגנס, ובעיקר יוליוס סימון".³⁶ כלומר במקום "לא היה אף אחד" – "רק פלג קטן". אלא שנראה שהפלג הנ"ל לא היה כל כך קטן, אף לא בעיני בן-גוריון, שכן יומיים לפני כן אמר באוזני אותה הנהלה, שפרשת "האיחוד" טומנת בחובה סכנות של ממש, ו"הקשר עם ד"ר מאגנס יכול להתפתח לענין רציני. האמריקן ג'ויש קומיטי הוא אירגון חזק ואנטי ציוני".³⁷ כלומר מ"פלג הקטן" הוא הפך להיות ארגון חזק ורציני.

לעומת הסתירות בהערכת משקלו של "האיחוד" בקרב יהדות אמריקה, נשאר בן-גוריון עקבי בשלילת עצם הרעיון הדו-לאומי. כנאום ערוך ומנומק שנשא בפני הוועד הפועל הוא אמר, שמדינה דו-לאומית, שיהודים וערבים ינהלו יחד, היא לדידו "אבסורד" ותרגיל דמיוני, שהרי אין מדינה כזאת בעולם.³⁸ תוכנית הפרדציה היא בעיניו לא רצויה לציונות, כל זמן שהיהודים בארץ הם לא מיליונים. ועד אז פדרציה היא לא עניינה של הסוכנות, ו"אלה המביאים לנו

36. הנהלת הסוכנות, ישיבה מ-6.10.42, כרך 36.1.

37. הנהלת הסוכנות ישיבה מ-4.10.42, כרך 36.1, פרוטוקול מס' 3, עמ' 36-87.

38. ישיבת הוועה"פ מצומצם, 10.11.42, אצ"מ S25.294.

פדרציה מבלבלים את ראשם ואת ראשינו".³⁹ על הרעיון הפריטטי הוא אמר לסלי הירש, שזו תערובת של משטר לא דמוקרטי ולא עצמאי, ואין שום סיכוי שיקום בארץ, כי גם הערבים לא יאמינו במשטר כזה: "הערבים לא יאמינו לך יותר מאשר אני", אמר, ולכן הוא לא פיתרון אלא סתם המצאה חסרת בסיס במציאות: "לפי שעה זה הסכם בין יערי ומאגנס".⁴⁰ סיכומו של דבר, הרעיון הדר-לאומי היה בעיניו "פנטסמגוריה חולנית של בחורים יהודים היושבים ומבלבלים את מוחם הם".⁴¹

לעתים בן-גוריון נסחף לדברים שוליים ולא ענייניים, כגון הקביעה, שאנשי "האיחוד" לא מבינים את המצב בארץ משום היותם חדשים בארץ, "שבאו לפני שנה שנתיים", בהתכוונו כנראה לבוכר, שהגיע ארצה רק בשנת 1938.⁴² הוא היטיב להגדיר את טיב הוויכוח שבין גישתו לזו של הדר-לאומיים, כאשר העמיד את המחלוקת בין שתי התפיסות כהמשך למחלוקת ההיסטורית שבין הציונות הפוליטית והציונות הרוחנית של אחד-העם. לדידו, הדר-לאומיות היא שריד של איזו גישה רוחנית שלא תואמת את ההתפתחויות הדרמטיות של העת החדשה, ומחמיצה הזדמנות היסטורית לפתור את בעיית הגולה. לכן, גרס בן-גוריון, צריך לבוא אל העולם, ובעיקר לאמריקה, עם פרוגרמה מדינית רחבה וכוללת – "ציונות גדולה ושאפתנית", כדבריו, משום ש"אם נבוא אליהם באיזו ציונות רוחנית, באיזו צורה שהיא, איזה צעצוע שבזמנו היה יקר, אבל עכשיו אין הוא מתאים למציאות, כי העולם עומד עכשיו לפני פרובלימות גדולות – לזה לא ישימו לב".⁴³ לדידו הדר-לאומיות לא היתה אלא מותרות רוחניות, ועל כן חסרת כל זכות קיום בתנאים ההיסטוריים של אותו זמן.

הפולמוס בין בן-גוריון ו"האיחוד" הצטיין בחוסר הסימטריה שביניהם. בעוד בן-גוריון ומפא"י מנהלים את מאבקם מעל במת הסוכנות והמוסדות הלאומיים, יכול "האיחוד" להשתמש רק בכתב-העת שלו, *כעיות הזמן*, בפרסומים של "התאחדות עולי גרמניה ואוסטריה" ובכמה אספות חברים וחוגי בית. עיקר פועלו של "האיחוד" התרכז בשטח האינטלקטואלי. הם עסקו בקידום הרעיון ולא בפעילות פוליטית. את הזירה הפוליטית תפסו השומר הצעיר ו"עלייה חדשה", אשר היו מפלגות לכל דבר וישבו במוסדות הלאומיים במעמד של אופוזיציה לקו הרשמי.

39. ישיבת ועה"פ מצומצם, 15.10.42, אצ"מ S25.294, עמ' 9-10.

40. שם.

41. שם.

42. ישיבת ועה"פ מצומצם, 10.11.42, אצ"מ, S25.294.

43. ישיבת ועה"פ מצומצם, 15.10.42, אצ"מ S25.293, עמ' 12.

תגובות אוהדות

בתוך ים המגנים והמבקרים בלטו מעט חוגים ותנועות אשר התייחסו להקמת "האיחוד" באהדה, אחדים בתמיכה גלויה ואחרים באהדה מסויגת. בין התומכים הגלויים בלטו הקיבוץ הארצי – השומר הצעיר והמפלגה החדשה של יוצאי גרמניה, "עלייה חדשה"; ובין האוהדים המסוייגים בלטו חוג של פעילים מרכזיים בעדה הספרדית, שהתרכזו סביב "קרמה-מזרחה", ו"אגודת ישראל" האורתודוקסית.

גם הקיבוץ הארצי – השומר הצעיר דגל, בדומה ל"איחוד", ברעיון הדרו-לאומי, אם כי בהבדלי ניואנסים ושינוי הדגשים. בין אנשי "האיחוד" לאנשי השומר הצעיר שררה קירבה נפשית לא מבוטלת. נכון שתהום אידיאולוגית הפרידה ביניהם, שכן השומר הצעיר היה תנועה סוציאליסטית ומארקסיסטית, בעוד אנשי "האיחוד" ראו עצמם ליברלים וסוציאלי-דמוקרטים לכל היותר. אולם למרות הפערים האידיאולוגיים שררה אחדות דעות עמוקה בין שתי התנועות, בעיקר סביב הרעיון הדרו-לאומי. ויותר מכך, שתי התנועות קיבלו השראה מהגותו של מרטין בוכר, אשר נחשב לאחד האבות הרוחניים של דור המייסדים של השומר הצעיר, וכזכור, נמנה עם מייסדי "האיחוד" ומנהיגיו. לאורך השנים נרקמו יחסי עבודה בין אנשי השומר הצעיר לאנשי "האיחוד". שני הארגונים לקחו חלק בפעילות "הליגה להתקרבות ושיתוף יהודי-ערבי" ומאבקים ציבוריים נוספים. לכן הופעת "האיחוד" התקבלה בהסתייגות מסוימת בחוגים נרחבים של הקיבוץ הארצי, אשר לא הבינו מה הטעם להקים תנועה דרו-לאומית נפרדת, ועל ידי כך לפלג את המחנה הדרו-לאומי הקטן ממילא, בשעה ש"הליגה להתקרבות" ממשיכה בפעולתה. ברם, בשעה ש"היישוב המאורגן" פתח במתקפה חזיתית נגד "האיחוד", הם התייצבו במרץ לצדו ותמכו בו ללא סייג.

אומנם התמיכה היתה מעט אמביוואלנטית. חלק מהפעילים בשומר הצעיר חששו שהדימוי האנטי-ציוני וה"מינימליסטי" שדבק ב"איחוד" ידבק גם בשומר הצעיר ויפגע בכוחו האלקטורלי. אותם פעילים חששו גם, שתמיכה גלויה ב"איחוד" תפגע במשא ומתן שהשומר הצעיר ניהל כאותה שעה עם פורשי "סיעה ב", במטרה להקים איתם חזית פוליטית שתשמיט מידי מפא"י את השלטון בהסתדרות. ואולם בסוגיה זו הכריעו יערי וחזן, אשר קבעו, שראוי להעניק תמיכה מוסרית ופוליטית, כיון ש"האיחוד" "נשאר הגרעין האחרון של איזו ציונות פרוגרסיבית לא סוציאליסטית", כדברי חזן.⁴⁴ ומאיר יערי הוסיף, "רוצה אני לומר שבא"י אין עוד חבורה כזאת כמו אלה, כה תרבותית, כה אנושית, כה הומנית וישרה".⁴⁵

אותה התלבטות שעלתה מתוך המוסדות המרכזיים של הקיבוץ הארצי באה

44. י' חזן, דברים בישיבת הוועה"פ של הקיבוץ הארצי בעין-המפרץ, 27.10.42, עמ' 4,

ארכיון השוה"צ, 33.10.5

45. מאיר יערי, שם.

לידי ביטוי גם במאמרים שהופיעו בכתב־העת של התנועה, *השומר הצעיר*, פרי עטו של אהרון כהן. בגיליון ספטמבר "הסתפקו" בתמיכה מתונה, שהדגישה את זכותו של כל חוג ותנועה ביישוב להתארגן ולהשמיע את קולם ללא פחדים ולחצים. אומנם המאמר הטיל ספק בנחיצותה של תנועה דור־לאומית חדשה, בשעה שקיימת "הליגה להתקרבות ושיתוף יהודי־ערבי", אולם עקרון חופש הביטוי גבר וקבע את יחס השומר הצעיר כלפי התנועה החדשה.⁴⁶ בגיליון אוקטובר השתנתה הנימה, והתמיכה באיחוד הפכה גלויה יותר. במאמר בשם "למה רגשו" הועלתה ההשערה, שהמהומה שקמה ביישוב סביב פרשת "האיחוד" הינה חלק ממתקפה רחבה נגד הציגונות הפרוגרסיבית, וביטוי לרוח הרוויזיוניסטית שהשתלטה בסוכנות. על תרומתו של "האיחוד" למערכת הפוליטית הציגונית נכתב, שאותה סערה שהתעוררה סביב הקמתו מהווה תרומה משמעותית ביותר ליישוב, משום שהצליחה להדיר את מנוחתם של קברניטי הסוכנות, ו"הופרעה במקצת דממת השאננות במחנה". "יתכן, מוסיף המאמר, שבזכות זה "יתחיל שידוד המערכות מבחינה רעיונית ופוליטית". ולו רק בגלל זה, יש בהופעתם ברכה.⁴⁷

בקרב אנשי "עלייה חדשה", שזה עתה הקימו את מפלגתם, שררה אמפאתיה עמוקה כלפי "האיחוד", אשר חבריו היו ברובם בבחינת "בשר מבשרם", וחבריה המרכזיים פעלו בשתי המסגרות במקביל. שניים מנציגי "עלייה חדשה" במוסדות הלאומים, ג'ורג' לנדאואר וסלי הירש, נמנו עם גרעין המייסדים של "האיחוד". רוברט ולטש שימש עורך כתב־העת של "האיחוד" ושל "עלייה חדשה" גם יחד. חלק מנציגי המפלגה לקונגרס הציגוני היו פעילים בולטים ב"איחוד", ביניהם ע"א סימון, ש"ה ברגמן, ליאו רות ואחרים. ועל הכל ריחפה סמכותו הרוחנית של מרטין בובר, הוגה הדעות הבלתי מעורער של הציגונות הגרמנית. מכאן, שהאהדה ל"איחוד" היתה רחבה ובגדר הסכמה כללית. עם זאת, אותה סימפטיה רגשית לא באה לידי מימוש עקב מחלוקת בין מחנה לנדאואר, שדגל בדור־לאומיות, ובין מחנה פליקס רוזנבליט (פנחס רוזן), אשר תמך בהקמת מדינה לאומית, הומאניסטית ביסודה, אבל בכל זאת "מדינה יהודית", ודבר זה לא עלה בקנה אחד עם תוכניות "האיחוד".

כמו כן עמדו על הפרק שיקולים קואליציוניים, שכן "עלייה חדשה" ניהלה מגעים להקמת חזית פרוגרסיבית רחבה בשיתוף הציגונים הכלליים והעובד הציגוני, וגם עם התאחדות עולי צ'כיה ובוקובינה, ואימוץ קו דור־לאומי גלוי עלול היה לפגוע בסיכויים להתאחד. גם כאן הלבטים היו קשים, אך מעל הכל גברה האחריות המפלגתית, ושני המחנות העדיפו לא להכריע בנדון ולהשאיר את הסוגיה להכרעה אישית של כל חבר, על מנת לשמור אל אחדות המפלגה. "כל מחלוקת פנימית מחלישה את המחנה", אמר לנדאואר בוועידת היסוד בכפר־שמריהו, ופוגעת במאמץ המלחמתי נגד גרמניה. על כן הציע לדחות את הוויכוח על עתיד הארץ עד תום המלחמה. "יתכן, הוסיף, שמבחינה מסוימת "האיחוד"

46. השומר הצעיר, עיתון הקיבוץ הארצי והשומר הצעיר, 39 (23.9.42).

47. אהרון כהן, "למה רגשו", השומר הצעיר, 42 (19.10.42).

הופיע "קודם זמנו", ומוטב היה לדחות את המאבק על אופיה של הארץ עד לסיום המלחמה העולמית.⁴⁸

בשורות "האיחוד", התייחסו למצב העדין ש"עלייה חדשה" נקלעה אליו בהבנה וסלחנות. מאגנס הסביר לחבריו, ש"עלייה חדשה" עוברת תקופה לא קלה של גיבוש רעיוני ומתלבטת בשאלות קשות, ולכן מוטב להרפות ממנה לעת עתה. ע"א סימון הביע אופטימיות, שבמרוצת הזמן "עלייה חדשה" תמצא את הדרך אלינו, ובינתיים יש לאפשר לה להתקדם בקצב שלה.⁴⁹

בשני חוגים נוספים נשמעו דעות מסויגות, אבל עם יסוד של תמיכה עקרונית לעצם ההתארגנות. החוג הספרדי המאורגן סביב תנועת "קדמה מזרחה", אשר כלל את שמנה וסלתה של העדה הספרדית הירושלמית, בירך על הקמת "האיחוד" והעלה על נס את נכונותה להתפשר עם האוכלוסייה הערבית, דבר שתאם את עמדתם הפוליטית בשאלה הערבית. יתרה מזאת, בשלבי ההתארגנות הראשונים של "האיחוד" צורף לנשיאות התנועה דוד אבישר, מהבולטים שבמנהיגי העדה הספרדית, אשר מאוחר יותר פרש, אומנם, בלחצם של פעילים מהשורה, אולם גם דמויות מכובדות אחרות בעדה הצטרפו לאיחוד ותפסו מקום מרכזי בין פעיליה, כגון יצחק רפאל מולכו, השופט יהודה ולירו ואחרים. הנתק בין שתי הקבוצות נפער כאשר בתוך החוג הספרדי נוצר רושם, ש"האיחוד" מאמץ עמדה סוציאליסטית, בעקבות התקרבותו לקיבוץ הארצי, דבר שהיה בגדר "סדין אדום" בעיניהם, שלא יכלו להשלים עמו. חשש זה עורר גל של ביקורת וגרם להתקררות ביחסי שתי התנועות, עד שהתרחקו זו מזו.⁵⁰

מיגזר נוסף שהתייחס בחיוב להקמת "האיחוד" היה המיגזר החרדי ו"אגודת ישראל" בראשו, אשר היתה מוכנה לתמוך ברעיון הדו-לאומית, משום שלטענתה תוכנית בילטמור תגרום לחלוקת ארץ הקודש. יתרון התוכנית הדו-לאומית היה בכך, שהיא שומרת אל שלמות הארץ, שלדידם היה ערך עליון, ועל כן היו מוכנים לתת את תמיכתם לאיחוד. "תוכניתו של ד"ר מאגנס", נכתב בביטאון "אגודה", "אינה מדויקת אולי בפרטיה, אבל היא נכונה בתכליתה".⁵¹

ואכן על בסיס זה התנהלה הידברות מעניינת בין ראשי "האיחוד" למשלחת "האגודה", בראשותם של הרב עמרם בלוי והרב מאיר "איצה" לוי, אשר החליטו בשלב ראשון לתאם עמדות ולהחליף מאמרים בין שתי כתיביהענת. אולם גם במקרה זה התקררו היחסים, כאשר נודע ל"אגודה", ש"האיחוד" מחייב את חבריו להתפקד לתנועה הציונית ולרכוש את ה"שקל". לרידה של האגודה, עצם העובדה ש"האיחוד" מצהיר על נאמנותו לתנועה הציונית פוסל

48. גאורג לנדאוואר, דברים בוועידה הארצית של "עלייה חדשה" בכפר-שמריהו, 30.10.42, אצ"מ 13.6.j, ראה גם: ג' לנדאוואר, עליה חדשה - חשיבה מדינית חדשה, ירושלים, 1944

49. ע"א סימון, ישיבת מועצת "האיחוד", 2.1.43, ארכיון מאגנס, P3.2543.

50. סיכום מ"מ עם הספרדים, ארכיון מאגנס, P3.2539, נייר פנימי מ-22.10.42; דו"ח להנהלת "האיחוד" מ-11.11.42.

51. הרב משה בלוי, מאמר בקול ישראל, ביטאון אגודת ישראל, תשרי תשי"ג.

שיתוף פעולה עמו, ועל כך אמרו בצער, שהרעיונות של "האיחוד" אומנם נכונים, אבל לדאבונם "הם ממשיכים במדיניות הציונית המקולקלת".⁵²

הסיבות לתגובת היישוב להקמת "האיחוד"

כאמור, הופעת "האיחוד" עוררה גלים של זעם וביקורת בממדים בלתי שיגרתיים, וללא כל פרופורציה לגודל התופעה ולהשלכותיה. דומה שהקמת "האיחוד" פגעה במרכז העצבים של היישוב ועוררה פחדים נסתרים, אשר יצרו תגובה רגשית סוערת. היטיב להגדיר זאת רוברט וולטש, כאשר כינה את המתרחש "מסע של חיפוש אחרי מינות".⁵³ המתבונן בממדי הביקורת ובטונים הגבוהים שהרקיעו שחקים, עומד משתומם, ויכול בטעות להתרשם, שהיישוב עומד בפני סכנה קיומית המאיימת למוטט את כל המפעל הציוני. לכן מעניין להבין, ממה בעצם פחדו, מה הדבר שעורר במנהיגות רגשות כה עזים וחששות כל כך עמוקים.

אכן, החשש התבסס בעיקר על ניתוח מופרז של יחסי הכוחות ביישוב, ועל הערכה מוטעית של המצב בקרב יהודי ארצות-הברית. "האיחוד" הופיע על הבמה בשעה שהסוכנות עברה תפנית מרחיקת לכת באוריינטציה הבינלאומית שלה, מהישענות על אנגליה לעבר פנייה אל ארצות-הברית. שינויים אלה קשורים בהיחלשותה של אנגליה בעקבות המלחמה, לעומת עלייתה של ארצות-הברית לרמה של מעצמה עולמית מובילה בעולם המערבי. בתסריט החדש שהתגבש בהנהגת הסוכנות, אחד המרכיבים המרכזיים במדיניותה היה נכונותה של יהדות ארצות-הברית להשפיע על מוקדי הכוח הפוליטיים בארצות-הברית. תמיכה אמריקאית במדינה יהודית בא"י היא מפתח להצלחתנו", אמר בן-גוריון באוקטובר 1941, והוסיף, ש"כדי להשיג הישג בעל חשיבות באמריקה יש צורך בתנועה ציונית חזקה".⁵⁴ לכן ראשי הסוכנות השקיעו מאמצים רבים בהסברה ובגיוס הארגונים היהודיים הגדולים לתמיכה בתוכנית של הקמת מדינה עצמאית. בן-גוריון שהה בארצות-הברית יותר משנה, בפעילות קדחתנית, נוסף לווייצמן, שגם הוא העביר את מרכז פעולתו לזירה האמריקנית, ודב יוסף ונחום גולדמן, אשר שהו בארצות-הברית ועשו נפשות לרעיון המדינה היהודית. במקביל התחיל גם הממשל האמריקני להתעניין בנעשה במזרח התיכון. הנשיא רוזוולט נפגש לראשונה עם וייצמן, ובספטמבר 1941 שלח לארץ שליח אישי – ונדל וילקי, מנהיג המפלגה הרפובליקנית – לסיור לימודי בארץ. בביקורו הקצר עורר וילקי חרושת של השערות על אודות המניעים העומדים

52. א' רוזמן, "יחסי שכנים", הדרך, שבועון אגודת ישראל, תשרי תש"ג.

53. רוברט וולטש, "ידיעות התאחדות עולי גרמניה-אוסטריה", 9.10.42.

54. ד' בן גוריון, "קווים למדיניות ציונית", פרק ה, סעיף ג, 15.10.41, אצ"מ, Z4.14.632. ראה גם דברים בהנהלת הסוכנות, 6.10.42, פרוטוקול 4, כרך 36.1; וגם ישיבה מ-8.11.42 פרוטוקול 11, כרך 36.1.

מאחורי נסיעתו, אשר התפרשו כאיתות וגישוש ראשון של הממשל, וכוונה להיכנס לזירה ולמלא תפקיד מרכזי במהלכים העתידיים. בעיני היישוב חיזקו מהלכים אלה את הנטייה לפנות לעבר ארצות-הברית, ונתנו אישור לדעה הרווחת, שארצות-הברית הפכה להיות הגורם היחיד אשר יכול לקדם את העניין הציוני.

על רקע זה נתפסה הופעת "האיחוד" כאיום ממשי למדיניות הסוכנות, ומכשול במאמציה לגבש את יהדות אמריקה סביב פרוגרמה ציונית מוסכמת. מול עיניה עמד הזיכרון מימי "ברית שלום", אשר משכה אחריה את מיטב הכוחות של ציוני גרמניה, והתעורר החשש שאותה תופעה תחזור על עצמה, הפעם עם יהדות ארצות-הברית. במיוחד הטרידה את הסוכנות השפעתם של ראשי "האיחוד" על יהדות ארצות-הברית, ובעיקר זו של מאגנס והנרייטה סאלד, וגם סנטור. כזכור, מאגנס היה נציג הגויינט ו"בני ברית", ודמות נערצת בקהילות הקונסרבטיבים. הנרייטה סאלד היתה נשיאת כבוד של "הרסה", אשר היה הארגון הציוני הגדול ביותר באמריקה, ודמות מכובדת על הכל, וד' סנטור היה נציג הלא-ציונים בהנהלת הסוכנות בארץ. כלומר מאגנס-סאלד-סנטור היו נבחרת מהשורה הראשונה, ולעמדתם בענייני הציונות היה משקל ניכר ביותר. מה עוד, שרעיונותיו של מאגנס מצאו מדי פעם דרך לדפי הנד"יורק טיימס, בזכות ידידות אישית עם ארתור סולזברגר, מבעליו של העיתון, ועם הכתב בארץ, יוליאן מלצר, שנמנה בעצמו על אוהדי "האיחוד". וכאילו לא די בזה, בביקורו הקצר של ונדל וילקי, שליח הנשיא רוזוולט, הוא מצא לנכון להיפגש אישית עם הנרייטה סולד, דבר שהתפרש כחלק ממהלך פוליטי ש"האיחוד" דוחף, במגמה לקעקע את מנהיגות הסוכנות.

לכן, בעיני הנהגת הסוכנות הופעת "האיחוד" איימה לטרפד את מדיניותה החדשה, וביטא זאת בן-גוריון בישיבת הנהלת הסוכנות, כאשר אמר, ש"הקשר [של יהודי ארצות-הברית] עם ד"ר מאגנס יכול להתפתח למשהו רציני", ומכאן המאמצים הכבירים לפגוע בתנועה החדשה בטרם הספיקה לעמוד על רגליה.⁵⁵ ברגע שהתברר, שפועלו של בן-גוריון נשא פרי, ומרבית הארגונים הגדולים דוחים את תוכניתו של מאגנס, ירדו גם ההתקפות על "האיחוד" לממדים ריאליים יותר ולפסים שקולים ורגועים יותר.

לאותם החששות על אודות כרסום במעמדה של הסוכנות בקרב יהדות ארצות-הברית, יש להוסיף שורה של תהליכים פנימיים שעברו על מפא"י והגבירו את רגישותה לכל פעולה פוליטית מתחרה. במהלך 1942 התרופה פרשת סיעה ב', אשר פילגה את מפא"י, ובין היתר התנגדה גם לתוכנית בילטמור. באותו זמן ממש החלו גם יוצאי גרמניה שבמפא"י להתארגן לקראת פרישה משורות מפא"י והקמת מפלגה עצמאית. פרישתה של סיעה ב', שהיתה חזקה בעיקר בתל-אביב ובמוסדות ההסתדרות, והקמת "עלייה חדשה", שהיתה חזקה במיוחד בחיפה ונשענה על הקולות הפוטנציאליים של 90,000 יוצאי

55. ד' בן-גוריון, דברים בהנהלת הסוכנות, 4.10.42, אצ"מ, פרוטוקול 3, כרך 36.1.

גרמניה ואוסטריה, היוו מכה קשה למפא"י ואיימו על המשך מנהיגותה בסוכנות.

הופעת "האיחוד", והזיקה הבולטת שבין חבריו ובין "עלייה חדשה", נוסף לקשרים שנוקמו עם השומר הצעיר, אשר זה עתה הצטרף לשורות "הליגה להתקרבות", עוררו את החשש, ש"האיחוד" עלול להפוך לכוח של ממש, אשר בקונסטלציה מסוימת יעמוד בראש גוש חדש של מפלגות המתנגדות לכילטמור, ויהפוך לאלטרנטיבה להנהגת היישוב. לראשי הסוכנות היה יסוד לחשוש, שאם יתגבש גוש פוליטי נוח יותר לבריטניה, ומתאים יותר למנדט, האנגלים ינצלו את ההזדמנות כדי להופכם לפרטנרים לכל משא ומתן, ולהדיח באמצעותם את המנהיגות הנוכחית. שרתוק דיווח בישיבת הוועד הפועל, שנודע לו ממקורות מהימנים, שהבריטים מרוצים מאוד מהקמת "האיחוד", ואף מוכנים לנהל עמם משא ומתן מדיני, והוא חוזר על כך במרכז מפא"י ב-11 בספטמבר 1942.⁵⁶ חשש זה, כמו החשש מהשפעה מכרעת על יהדות ארצות-הברית, התגלה כמגוזם ביותר, ועם התבהרות הערפל הפוליטי של אותם חודשים נרגעו הרוחות והביקורת נעשתה עניינית יותר.

לבוסוף נותרה הסיבה היחידה שבאמת היה לה בסיס ריאלי (ואשר החזיקה מעמד לאורך כל התקופה), והיא החשש, שהערבים ינצלו את "האיחוד" לקידום עניינם, וישתמשו בו כדי לצייר את הסוכנות כגורם קיצוני ובלתי מתפשר.⁵⁷ הקמת "האיחוד" – טענו המבקרים – משחקת לידיו של הוועד הערבי העליון, ונותנת לו קלף חשוב במשא ומתן שלו עם בריטניה. כעת הם יכולים לטעון, שאין זה מוצדק לדרוש מהם ויתורים, שעה שיהודים חכמים וחשובים אומרים בעצמם, שתביעות הסוכנות הן קיצוניות. יתר על כן, הערבים תפסו שאין סיבה לדחות את מאבקם הפוליטי עד לאחר המלחמה, שעה שקיימים גופים יהודים המוכנים לוותר כבר היום, ולכן הופעת "האיחוד" מלבה את הסכסוך. ביקורת זו, שהיתה קרובה יותר למציאות, עמדה במרכז המתקפה של הסוכנות בתקופה הבאה.

ואולי יש להוסיף הסבר נוסף, השייך למישור הפסיכולוגי, אשר פיתחה אניטה שפירא, ולפיו חוסר הסובלנות בתנועה הציונית אינו מקרי, אלא "הוא תוצאה של אמונה לווהטת באמת אחת שלמה ומקיפה הכל, שבגללה נדחתה כל אלטרנטיבה כמאיימת על שלמות הרעיון, וממילא על הגאולה הגלומה בו". ומוסיפה אניטה שפירא: "מכאן הנטיה למידה של צרות-אופקים, האופיינית לתנועה הדרושה מתחום ראייתה אותם קטעי מציאות, העלולים לזרוע ספק בכלעדיות האמת שלה".⁵⁸

היישוב, אם כן, רגש רועש. הופעת "האיחוד" עוררה גלים של זעם וביקורת בממדים בלתי שיגרתיים. נוסף להתקפות בעיתונות ולביקורת במוסדות

56. משה שרתוק, דברים בועה"פ המצומצם, 9.9.42, אצ"מ, S25.314.

57. משה שרתוק, דיווח בועה"פ המצומצם, 9.9.42, אצ"מ S25.314; וגם דברים בהנהלת הסוכנות, 6.9.42 (ישיבה מס' 56), כרך. 35.2.

58. אניטה שפירא, ההליכה על קו האופק, תל-אביב, 1989, עמ' 16.

הלאומיים יצאו התארגנויות שונות ברחבי היישוב בקריאות גנאי וכדרישה לסלק את הקבוצה מהתנועה הציונית, או לכל הפחות לסלק את מאגנס מהנהלת האוניברסיטה. הבולטים שביניהן היו אגודת הסטודנטים בטכניון בחיפה ואגודת ידידי האוניברסיטה העברית. האווירה הכללית שנוצרה היתה טעונה מתח רב. באפריל 1943 כתב א' סימון מכתב אישי למאגנס ובישר לו, "אדם מהימן, השייך לכוחות המילואים של הפלמ"ח סיפר לו, שבקרב חבריו ליחידה התפתחה שיחה, שבה הציע אחד המשתתפים לסלק אותך דרך פצצה". יש לציין, שהאיום לא היה חסר סבירות, אם נזכור שפחות משנתיים קודם לכן הוצת בית הדפוס שבו הודפס *בעיות היום*, הופצו איומים לכל החנויות שהפיצו את הירחון, וחמור עוד יותר, הונחו מטעני חבלה – קטנים אומנם, אבל דיים כדי להפחיד – בביתם של ארנסט סימון ושל הוגו ברגמן (אחד התפוצץ והשני פורק בעוד מועד). אך למרות זאת, הוסיף סימון במכתבו אל מאגנס, "איך אני מוסר לך ידיעה זו מפני שאני חושב שישנה סכנה אקטואלית, אלא בכדי להעיד על פרט היוצא אולי ללמד על כלל דעת הציבור כולו או רובו".⁵⁹

בסיכומו של דבר, נראה שהלחץ שהפעיל המימסד היישובי אכן הצליח להשיג את מבוקשו, ו"האיחוד" נכשל בניסיון להרחיב את השורות ולצרף לשורותיו חברים חדשים. הלך הרוח שנוצר הרתיע אוהדים פוטנציאליים להצטרף ל"איחוד". "עשינו מאמצים די ניכרים להרחיב את מספר החברים", דיווח הרב וילהלם, מזכיר התנועה, בישיבת מועצה במאי 1943, ומנה שורה ארוכה של אסיפות וחוגי בית שיוזמו בירושלים ובמושבות אחרות, ללא כל תוצאות ממשיות. המשתתפים, אמר, אומנם התעניינו ואף הביעו הסכמה עם הדברים שהם שמעו, אולם, "לא הראו את אומץ הלב הדרוש בכדי להצטרף כחברים".⁶⁰ כאן הוא נגע, ללא ספק, בסיבה העיקרית שבגינה לא היה סיכוי רב ל"איחוד" להפוך לתנועה רחבה. לכן, מספר חברי "האיחוד" נשאר קבוע רוב הזמן, ונאמד בכ-100 חברים, מתוכם 20-30 פעילים בלבד, ועוד פריפריה של כ-150 אוהדים, שהיו מנויים על *בעיות היום*.⁶¹ כך נשאר המצב יציב, למעט עלייה מסוימת בפופולריות של הקבוצה אחרי הופעתם האמיצה בפני ועדת החקירה האנגלו-אמריקאית, במרס 1946.

59. ע"א סימון, מכתב אל מאגנס, אפריל 43, ארכיון מאגנס, P3.2543.

60. ישיבת מועצת "האיחוד", 30.5.43, אצ"מ, ארכיון קלוורסקי, A.113.18; וגם מאגנס בהנהלת "האיחוד", 26.12.42, ארכיון מאגנס, P3.2540.

61. ישיבת מועצת "האיחוד", 30.5.43, אצ"מ, ארכיון קלוורסקי, A.113.18.

הלאומיים יצאו התארגנויות שונות ברחבי היישוב בקריאות גנאי וכדרישה לסלק את הקבוצה מהתנועה הציונית, או לכל הפחות לסלק את מאגנס מהנהלת האוניברסיטה. הבולטים שביניהן היו אגודת הסטודנטים בטכניון בחיפה ואגודת ידידי האוניברסיטה העברית. האווירה הכללית שנוצרה היתה טעונה מתח רב. באפריל 1943 כתב א' סימון מכתב אישי למאגנס ובישר לו, "ש'אדם מהימן, השייך לכוחות המילואים של הפלמ"ח סיפר לו, שבקרב חבריו ליחידה התפתחה שיחה, שבה הציע אחד המשתתפים לסלק אותך דרך פצצה". יש לציין, שהאיום לא היה חסר סבירות, אם נזכור שפחות משנתיים קודם לכן הוצת בית הדפוס שבו הודפס *בעיות היום*, הופצו איומים לכל החנויות שהפיצו את הירחון, וחמור עוד יותר, הונחו מטעני חבלה – קטנים אומנם, אבל דיים כדי להפחיד – בביתם של ארנסט סימון ושל הוגו ברגמן (אחד התפוצץ והשני פורק בעוד מועד). אך למרות זאת, הוסיף סימון במכתבו אל מאגנס, "אינני אני מוסר לך ידיעה זו מפני שאני חושב שישנה סכנה אקטואלית, אלא בכדי להעיד על פרט היוצא אולי ללמד על כלל דעת הציבור כולו או רובו".⁵⁹

בסיכומו של דבר, נראה שהלחץ שהפעיל המימסד היישובי אכן הצליח להשיג את מבוקשו, ו"האיחוד" נכשל בניסיון להרחיב את השורות ולצרף לשורותיו חברים חדשים. הלך הרוח שנוצר הרתיע אוהדים פוטנציאליים להצטרף ל"איחוד". "עשינו מאמצים די ניכרים להרחיב את מספר החברים", דיווח הרב וילהלם, מזכיר התנועה, בישיבת מועצה במאי 1943, ומנה שורה ארוכה של אסיפות וחוגי בית שיזמו בירושלים ובמושבות אחרות, ללא כל תוצאות ממשיות. המשתתפים, אמר, אומנם התעניינו ואף הביעו הסכמה עם הדברים שהם שמעו, אולם, "לא הראו את אומץ הלב הדרוש בכדי להצטרף לחברים".⁶⁰ כאן הוא נגע, ללא ספק, בסיבה העיקרית שבגינה לא היה סיכוי רב ל"איחוד" להפוך לתנועה רחבה. לכן, מספר חברי "האיחוד" נשאר קבוע רוב הזמן, ונאמד בכ-100 חברים, מתוכם 20-30 פעילים בלבד, ועוד פריפריה של כ-150 אוהדים, שהיו מנויים על *בעיות היום*.⁶¹ כך נשאר המצב יציב, למעט עלייה מסוימת בפופולריות של הקבוצה אחרי הופעתם האמיצה בפני ועדת החקירה האנגלו-אמריקאית, במרס 1946.

59. ע"א סימון, מכתב אל מאגנס, אפריל 43, ארכיון מאגנס, P3.2543.

60. ישיבת מועצת "האיחוד", 30.5.43, אצ"מ, ארכיון קלווריסקי, A.113.18; וגם מאגנס בהנהלת "האיחוד", 26.12.42, ארכיון מאגנס, P3.2540.

61. ישיבת מועצת "האיחוד", 30.5.43, אצ"מ, ארכיון קלווריסקי, A.113.18.